

Tänk om liberaler och marxister är passerade av historien! Tänk om den intellektuelle samtidigt är

■ "Påfåglar" och "kulturbyråkrater" har varit några av skällsorden i vinterns debatt om de intellektuella (som förutom i Expressen förts bl a i Aftonbladet och Dagens Nyheter). Nu går debatten under vinjetten "Tanken och makten" vidare. Thomas Söderqvist, universitetslektor vid Roskilde universitetscenter som forskar kring teknokrati-frågor, hävdar att de båda slagorden betecknar en redan passerad verklighet: morgondagens intellektuella är, vare sig de vill det eller inte, både påfåglar och byråkrater.

BÅDE PÅFÅGEL OCH BYRÅKRAT

I det senaste årets debatt om de intellektuella urskiljer jag två strömningar.

Den ena utgår från den klassiska liberalismen; de intellektuella har ett personligt ansvar. De är arvtagare till en kritisk, rationell tradition från Locke och Voltaire. De intellektuella står över historien. De kan lösgöra sig från sina sociala bindningar och bidra till att hålla det offentliga samtalet vid liv. I den svenska debatten står Lars Gustafsson nära denna position.

Den andra strömningen följer marxismen; den intellektuelle är alltid historiskt bestämd. Han är, som Gramsci uttrycker det, "organisk intellektuell". I en historisk situation som präglas av motsättningen mellan kapital och lönarbete är

han/hon antingen borgerlig eller proletär intellektuell. Det finns ingen plats utanför klasserna eller de statliga institutionerna. Sven-Eric Liedman står nära denna position.

Alltså: Står den intellektuelle över historien, kan han vara en fri intellektuell? Eller är den intellektuelle determinerad av historien? Är han bunden att verka inom de kapitalistiska statsinstitutioner som brödföder honom? Så vill jag sammanfatta den svenska debatten om de intellektuella.

■ Dessa positioner är till synes oförenliga. Men de förutsätter samtidigt varandra. De är ett dialektiskt motsatspar inom en gemensam förståelseram — det kapitalistiska samhället. Kapitalismen som den indivi-

duella frigörelsen eller kapitalismen som klasskampens skruvstäd.

Finns det en möjlig utveckling bortom dessa positioner? En historisk kompromiss mellan liberalism och marxism? Det beror på hur man värderar den historiska situationen. Om vi står mitt uppe i den slutgiltiga kraftmätningen mellan kapitalism och statssocialism är dessa positioner naturliga och antagoniska. Liberalism mot marxism. Men också ofruktbara för en vidare förståelse av de intellektuella. Problemet — och därmed debattens positioner — är ju givet på förhand: fri intellektuell eller organisk intellektuell. En utveckling av historien kräver en annan problematik som kan ge upphov till andra positioner.

Man kan också värdera den historiska situationen så att den kapitalistiska samhällsordningen (som skapar både den liberala och den marxistiska positionen) håller på att ersättas av en ny, icke tidigare sedd, samhällsordning. Och därmed en ny problematik. Jag kallar den provisoriskt informations-samhällets problematik.

Denna nya problematik skapar inte omedelbart en ny diskussion. Debatten riskerar hela tiden att dö i sitt inledningsskede. Både de praktiska och de teoretiska förutsättningarna saknas.

■ Det finns en viktig praktisk förutsättning för att det skall vara möjligt att föra en kontinuerlig diskussion om de intellektuella.

De viktiga samhällsdebatterna förs alltid för sent. När det fanns ett verkligt behov av en diskussion om kapitalismen skrev de intellektuella om konungarna och fältherrarna, om nationen och krigen. I dag, när kapitalismen ligger på dödsbädden, när den genomsvårar hela samhällskroppen, skriver man om den. Så blir det också "inne" i Dagens Nyheter. I dag finns det tusentals lärda arbeten och böcker om folken, om borgerskapet, om arbetarklassen och om revolutionerna.

I kapitalismens elfte timme etableras således en lärd och värtikulerad marxistisk tradition. Marxistera för en fortgående diskussion om kapitalismen.

Däremot skriver de intellektuella sällan om sig själva. De intellektuellas förhållande till makten är en alltför nymornad och politiskt farlig problematik för att upplevas som aktuell. Minervas ugglor bländas — och fascinerar — av morgonljuset.

Därför finns det bara en handfull böcker om de intellektuella. Endast enstaka individer reser diskussionen. En Noam Chomsky i USA i slutet av 1960-talet. En Sartre i Frankrike. Eller som i dag Régis Debray.

Det finns heller inte någon kontinuitet i denna diskussion. Den dör och måste ständigt resas på nytt. Därför att de intellektuellas väg till makten ännu inte är iögonfallande. I det offentliga samtalet är kapitalismen ännu ett ojämförbart mycket större problem än intelligentsans eventuella maktanspråk. Därför reduceras diskussionen om de intellektuella

till de välkända positionerna: liberal eller marxistisk.

Att informationssamhället inte har kommit längre än att dess bärare — intelligentsan — nätti och jämnt har vädrat morgonluft är således en praktisk begränsning för att kunna överskrida motsättningen mellan den liberala och den marxistiska synen på de intellektuella.

■ En annan förutsättning för diskussionen om de intellektuella är att det görs ett teoretiskt förklaringsarbete. Att vi kan förklara de intellektuella lika sammanhängande som marxismen kan förklara kapitalet och den ekonomiska imperialismen.

Samhället framträder alltid med ett förvirrande förstahandsintryck. Mångfalden av samhällsfenomen låter sig inte omedelbart sammanfattas i förståeliga mönster. Marx storhet som vetenskapsman var att han skapade en teoretisk modell av 1800-talets industrialiserade samhällen. Han abstraherade bort allt annat än förhållandet mellan varor, värden, pengar och kapital. Hans modell av det kapitalistiska produktions-sättet är den rationella kärnan i det marxistiska forskningsprogrammet och förklarar dess framgång.

I marxistisk teori har man försökt att reducera den intellektuella verksamheten till kapitalism-teorin. De intellektuella har setts som mellanskikt mellan borgarklass och arbetarklass. Deras idéer som borgerliga eller socialistiska.

Men antag att de intellektuella funktionerna inte kan reduceras till kapitalism-teorin. Antag att vi kan skapa en annan teoretisk modell för de avancerade samhällena. En modell av informationsfunktionerna och de intellektuella som bärare av dessa. En sådan modell kan inte reduceras till Marx modell av det kapitalistiska produktions-sättet, lika litet som en samhällsteori kan reduceras till en teori om apors beteende.

Ett sådant modellbygge är den teoretiska förutsättningen för att debatten om de intellektuella skall lämna det ideologiska slagfältets nivå. En teori om de intellektuella som inte reducerar sig själv vare sig till marxismen eller till en liberal moralteori.

■ Såvitt jag kan se finns det flera embryon till en sådan teori om de intellektuella. Tidigare i denna debatt har nämnts Pierre Bourdieu. Jag vill lägga till två andra möjliga utgångspunkter som tar fatt i motsättningen mellan den frie och den organiske intellektuelle.

Den ena utgångspunkten är Theodor Geiger. Geiger var tysk sociolog, motståndare till Hitler, flydde till Danmark, senare till Sverige. Här skrev han under kriget en bok om "Intelligentsan", dem som frambringar representativa andliga värden. Intelligentsan används här som sociologisk term till skillnad från intellektuell, som för tanken till individens moraliska egenskaper.

Geiger kritiserar den liberala uppfattningen av samhällsintelligens. Den är inte socialt frittstående. Dess medlemmar

är knutna till olika klasser. Klassernas ideologiska kamp återspeglas inom samhällsintelligens. Samtidigt har samhällsintelligens som helhet sin egen samhälleliga plattform. Det är därför osäkert om samhällsintelligens som helhet kan räknas till någon bestämd klass. Om samhällsintelligens påtar sig uppgiften att utforma de samhälleliga målen blir det sannolikt varken kapitalets eller arbetarnas målsättningar, "utan endast intelligens egen".

Det är alltså inte fråga om huruvida de intellektuella skulle vara fria eller determinerade, påfåglar eller statsbyråkrater. Geiger framkastar möjligheten att de är bägge delarna.

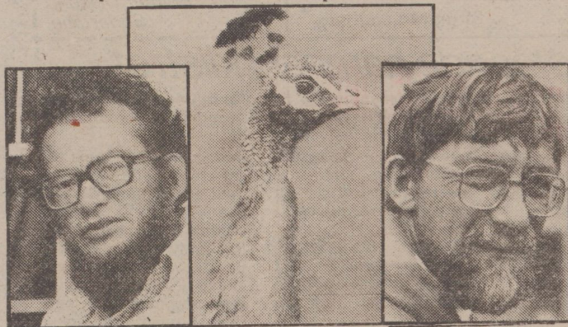
Med andra ord, de intellektuella pendlar mellan två samtida positioner. Här ligger en öppning i förhållande till motsättningen mellan en liberal och en marxistisk position.

■ Denna pendling mellan den historiska determinationen och den fria kritikerrollen är temat för en annan möjlig utgångspunkt: ungrarna György Konrád och Ivan Szelényi. I sin bok om intelligentsans väg till klassmakten (1978) påpekar de att de intellektuella genom historien har befunnit sig i en konstant konflikt mellan sin transcendent uppgift — att formulera de samhälleliga målen — och sina samhälleliga bindningar. Det är den historiska utvecklingsnivån som har definierat vem som skulle vara intellektuell: Shamanen, prästen, författaren eller kulturbyråkraten. Under kapitalismen är de intellektuella begränsade till att vara professionella eller småborgare, bundna till motsättningen mellan kapital och arbete. Men med planläggningsfunktionerna och statsapparaten utbredning ges de intellektuella plötsligt en plats i solen. Den grundläggande legitimitetsprincipen i det rationellt planlagda samhället blir den rationella kunskapen. Den intellektuelle har monopol på att formulera samhälleliga mål. Således etableras de intellektuella som ledande klass.

■ Sådana teoriförsök går ut över den liberala och den marxistiska traditionen. Den liberala synen på de intellektuella betingas av en anda av småföretagsamhet — de intellektuella som småproducenter på bokmarknaden. Den marxistiska traditionen kan inte frigöra sig från sin syn på de intellektuella som professionella, organiska intellektuella, knutna till den Marxiska teorins klasser. I bägge fallen rör man sig inom det kapitalistiska samhällets tolkningsramar.

En verklig förståelse av de intellektuella kräver inte bara en historisk kompromiss mellan liberalismen och marxismen, utan också att den liberal-marxistiska tolkningsramen sprängs.

— THOMAS SÖDERQVIST

• Sven-Eric Liedman — en byråkrat?

• Lars Gustafsson — en påfågel?

VÅRVINTER

Den smala korridoren kränger vårvintern strömmar svartvit förbi med sitt lila mörker Om tre dagar börjar överrumplande som en snubbling svensk sommartid

Den smala korridoren kastar du kommer gående följd av en knotig yngling nu är du framme hos mej och slungas mjukt ur jämvikt

I somras kunde jag ha hejdat svalans flykt mot boet under härbrets tak hade jag räckt upp ett finger

Nu har jag en sekunds snabb möjlighet att fånga dina unga fasta bröst mellan mina händer

Jag rör mej inte. Nära och utan att snudda som vårvinden utanför rutan glider du förbi och du ler som om du visste

Halvannat decennium ung dansar du vidare på röda klackar Den smala korridoren vränger

Här står jag ensam jag är tidigt ute säkert är jag denna vårens första fula gumma

— BIRGITTA STENBERG

